
УДК 161.2.81'373.46:81'23

Наталія Ляшук

м. Севастополь

МЕТАПРОСТІР СИСТЕМОТВОРЧОГО ПОНЯТТЯ «МОВА»

У статті упорядковано сучасну українську лінгвістичну термінологію за системотворчим поняттям «мова», враховуючи її структурну організацію за тематичними групами та підгрупами.

Ключові слова: термін, лінгвістична термінологія, метапростір, системотворче поняття, багатозначність.

Термінологічну систему лінгвістики (мовознавства), або лінгвістичну (мовознавчу) терміносистему, можна представити як сукупність термінів, що позначають лінгвістичні поняття, взаємозумовлені та пов'язані одне з одним на логіко-поняттєвому, лексико-семантичному, словотвірному та граматичному рівнях. Структура термінологічної системи мовознавства — це взаємозв'язок, ієрархія її складників — підсистем термінів за мовнорівневим, галузевим (дисциплінарним) статусом і тематичних груп та підгруп, організованих за системотворчими поняттями, які перебувають між собою у тісних взаємовідносинах. При цьому кожна група характеризується відносною самостійністю, зумовленою внутрішньою єдністю й водночас специфікою.

Підхід до термінології як системного явища для вітчизняного термінознавства отримав свій розвиток завдяки працям мовознавців і термінознавців минулого та сьогодення (В.В. Виноградов, М.Л. Гінзбург, М.П. Годована, Б.М. Головін, В.Л. Даниленко, А.С. Д'яков, В.Л. Іващенко, Т.Л. Канделакі, Т.Р. Кияк, І.М. Кочан, З.Б. Куделько, Е.В. Кузнецова, Г.П. Мацюк, А.В. Лемов, Т.І. Панько, М.М. Покровський, В.М. Прохорова, О.О. Реформатський, О.О. Селіванова, Л.О. Симоненко, Е.Ф. Скороходько, В.М. Солнцев, О.В. Суперанська, В.Д. Табанакова, В.А. Татаринов, Л.В. Туровська, С.Д. Шмельов, Н.О. Яценко та ін.).

© Н.А. ЛЯШУК, 2013

Дослідження лінгвістичної термінології протягом останніх десятиліть в українському мовознавстві помітно активізувалися, проте поза увагою науковців залишився аналіз системно-структурної організації сучасної української лінгвістичної термінології, що й зумовлює **актуальність** обраної теми дослідження. Адже з розвитком лінгвістики збільшується кількість наукових понять, у контексті сучасних досліджень терміни набувають нових значень, що вимагає їх регулярної інвентаризації та системного опису.

Мета статті — упорядкувати сучасну українську лінгвістичну термінологію за системотворчим поняттям «мова», враховуючи її структурну організацію за тематичними групами та підгрупами.

Метапростір системотворчого поняття «мова» репрезентують такі тематичні групи:

(1) «типологічний різновид мови» (111 од.), напр.: *авторська мова, аглютинативна мова, аморфна мова, аналітична мова, апостеріорна мова, апріорна мова, арго, афіксальна мова, білоруська мова, болгарська мова, віршова мова, внутрішня мова, глосолалія* (див. також групу «мовне явище / мовний процес» (ЛЕ), *говір, говірка, давня мова, давньоруська мова, державна мова, диглосія* (див. також групу «мовне явище / мовний процес» (ЛЕ), *дискурс* (див. також групу «одиниця мови / мовомислення» (ЛЕ, УМЕ), *дитяча мова, діалект, ділова мова, дравідійська мова, езопівська мова, ергативна мова, есперанто, жаргон, жива мова, змішана мова, ідіолект, індіанські мови, індоєвропейські мови, індоіранські мови, інкорпораційні (полісинтетичні) мови, інтерлінгва, інформаційна мова, інформаційно-пошукова мова, кавказькі (іберійсько-кавказькі) мови, карпаторуська мова, кінетична мова, книжна мова, коренева мова, креолізована мова, креольська мова, літературна мова, машинна мова* (див. також групу «сукупність мовних одиниць» (УМЕ), *ментальна мова, мертва мова, метамова* тощо;

(2) «одиниця мови (мовомислення) / мовна одиниця» (794 од.):

(2.1) «одиниця за рівнем мови / різновид мовної одиниці» (518 од.):

(2.1.1) «одиниця фонетичного / фонологічного рівня» (86 од.):

(2.1.1.1) «сегментна одиниця» (72 од.), напр.: *алофон, архіфонема, африката, білабіальний приголосний звук, боковий приголосний звук, вибуховий приголосний звук, випадний звук, висхідний дифтонг, вібрант, глайд* (див. також групу «властивість мовної одиниці» (ЛЕ), *глотковий приголосний звук, глухий приголосний звук, голосний звук, голосний звук високого підняття, голосний звук заднього ряду, голосний звук низького підняття, голосний звук переднього ряду, голосний звук середнього підняття, голосний звук тематичний, графонема, денціальний приголосний звук, дзвінкий приголосний звук, дифтонг, діафон, довгий приголосний звук, дрижачий приголосний звук, задньоязиковий приголосний звук, звук, зімкнений приголосний звук, зубний приголосний звук, лабіалізований голосний звук* тощо;

(2.1.1.2) «суперсегментна одиниця» (14 од.), напр.: **акут** (див. також групу «властивість мовної одиниці» (ГОСЛТ), *висота тону, висота (звука), довгота, інтонація, мовний такт* (див. також групу «сукупність слів» (ГОСЛТ), *наголос, просодема, сила (інтенсивність) звука, такт, тембр, темп, тон, тривалість* тощо;

(2.1.2) «одиниця лексичного рівня» (334 од.), напр: *агіонім, алонім, андронім, антропонім, астронім, атрибут, архісема, вокабула, гідронім, глоса* (див. також групу «властивість мовної одиниці» (ГОСЛТ), *дистрибутив, диференційна сема, діалектизм* (див. також групу «властивість мовної одиниці» (ГОСЛТ), *дублет, еквівалент, еквонім, етнографізм, етнонім, запозичення* (див. також групу «мовне явище / процес» (ЛЕ), *значення, зоонім, ім'я особове, квантор, класема, композит, концепт, космонім, лексема, лексико-семантичний варіант, лексичне значення, лімнонім, мезоніми, метронім, мікротопонім* тощо;

(2.1.2.1) «лексична одиниця / слово / лексема» (327 од.):

(2.1.2.1.1) «сукупність слів» (50 од.), напр.: *абстрактна лексика, агіонімія* (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (ЭСЛТП), *антропонімікон, антропонімія* (див. також групи «сукупність мовних одиниць», «підрозділи мовознавства» і «теорія лінгвістики» (ЭСЛТП), *астропонімія* (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (ЭСЛТП), *безеквівалентна лексика, гідронімія* (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (ЭСЛТП), *гідронімікон, глосарій, ділова лексика, зоонімія* (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (ЭСЛТП), *експресивно-емоційна лексика, етнонімія* (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (ЭСЛТП), *загальноживана лексика, інтернаціональна лексика, книжна лексика, космонімія* (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (ЭСЛТП), *лексика, лексикон, лексис, макротопонімія* (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (ЭСЛТП), *міфонімія* (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (ЭСЛТП), *нейтральна лексика, номенклатура, ойконімікон, ойконімія* (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (ЭСЛТП), *онімія* (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (ЭСЛТП)), *ономастикон, оронімія* (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (ЭСЛТП)), *пасивна лексика, пейоративна лексика, питома лексика, побутова лексика, поетична лексика, тощо;*

(2.1.2.1.2) «властивість слова» (11 од.), напр.: *відтворюваність, внутрішня лінійна організація, інформативність, лексико-граматична віднесеність, неподільність, номінативна функція, семантична валентність, семантична оформленість, синтаксична самостійність, фонетична оформленість, щільнооформленість* тощо;

(2.1.2.1.3) «спосіб творення слова» (42 од.), напр.: *абревіація, агрегативання, ад'ективація, адвербіалізація, апокопа* (див. також групу «мовне явище / процес» (ЛЕ), *аффераза* (див. також групу «мовне явище / процес» (ГОСЛТ, УМЕ, ЛЕ, КТСЛТ, УСТ), *афіксальне словотворення, безафіксне словотворення, вербалізація* (див. також групу «мовне явище / процес» (КТСЛТ), *деривація* (див. також групу «мовне явище / процес» (КТСЛТ, УСТ), *звуконаслідування* (див. також групу «мовне явище /

процес» (ЛЕ,, ГОСЛТ), зрощення, інтер'єктивація, калькування, **конверсія** (див. також групу «мовне явище / процес» (ЛЕ), **лексикалізація** (див. також групу «мовне явище / процес» (ЛЕ, УМЕ), **лексико-семантичний спосіб словотвору, лексико-синтаксичний спосіб словотвору, лексична деривація, морфологічний спосіб словотвору, морфологічно-синтаксичний спосіб словотвору, нумералізація, оказіональний словотвір** (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (УСТ), **основоскладання, парасинтез, партикуляція, постфіксація, препозитивація** тощо;

(2.1.2.1.4) «частина (компонент) слова» (57 од.):

(2.1.2.1.4.1) «формальна частина слова» (40 од.), напр.: **аблаут, агентивний суфікс, афікс, афіксоїд, варіант суфікса** (див. також групу «мовне явище / процес» (УСТ), **варіант префікса** (див. також групу «мовне явище / процес» (УСТ), **внутрішня флексія, закінчення, інтерфікс, інфікс, квазіморф, конфікс, корінь, мотивована основа, немотивована основа, непохідна основа, нульова морфема, основа слова, основа словоформи, основотвірна морфема, постфікс, похідна основа, префікс, префіксоїд, радикасоїд, регулярна морфема, словотвірна морфема, словотвірний формант, службова морфема, субморф, суфіксоїд, твірна основа, трансфікс, унікальна морфема, флексія, формант, формотворча морфема, циркумфікс** тощо;

(2.1.2.1.4.2) «змістова частина слова / компонент змістової (семантичної) структури слова» (17 од.), напр.: **архісема, видосема, відносна сема, гіпосема, диференційна сема, класема, конотема, контекстуальна сема, оказіональна сема, опорна сема, периферійна сема, підкласема, потенційна сема, родосема, сема, семантема, ядерна сема** тощо;

(2.1.2.1.5) «типологічний різновид слова» (106 од.), напр.: **абрєвіатура, абстрактний іменник, автоетнонім, алоетнонім, алолекс, антонім, антропонім, апелятив, арготизм, архаїзм, безафіксне слово, біблеїзм, білорусизм, варваризм, варіант** (див. також групу «форма мовної одиниці» (УМЕ), **вербоїд, відносне слово, вокабула, вставне слово, вторинне слово, вульгаризм, галичанізм, гебраїзм, герундив, герундій, гібридне слово, гідронім, гіперизм, глоса, грецизм, демінутив, дериват, дескриптор, домінанта, евфемізм, екзотизм, енклітика, етнографізм, жаргонізм, заперечне слово, запозичене слово, запозичення, застаріле слово, зв'язка, звертання, звуконаслідувальне слово, зменшувальне утворення, їдишизм, інтернаціоналізм, іранізм, історизми, калька, канцеляризм, квазісимвол, ключове слово, композит, корелятивне слово, латинізм, тощо;**

(2.1.2.1.6) «форма слова» (4 од.): **неозначена форма дієслова, неособова форма дієслова, словоформа, суплетив;**

(2.1.2.1.7) «клас слів» (57 од.), напр.: **активний дієприкметник, безособове дієслово, вигук, відносний займенник, відносний прикметник, відносно-якісний прикметник, вказівний займенник, власне кількісний числівник, двовидове дієслово, дієприкметник, дієприслівник, дієприслівник доконаного виду, дієприслівник недоконаного виду, дієслово, дробовий числівник, займенник, заперечний займенник, збірний іменник, збірний числівник,**

зворотний займенник, зворотне дієслово, іменник, каузативне дієслово, кількісний числівник, короткий прикметник, модальне дієслово, невідмінюваний іменник, неозначений займенник, неозначено-кількісний числівник тощо;

(2.1.2.2) «фразеологічна одиниця» (7 од.): *ідіома, крилатий вислів, паремія, фразеологізм, фразеологічна єдність, фразеологічна одиниця, фразеологічне сполучення*;

(2.1.3) «одиниця морфологічного рівня» (18 од.), напр.: *аброморфема, аломорф, апелятив, багатократне дієслово, відкритий склад, діаморф, елятив, морф, морфема, морфосилабема, мотиватор, мотиваційна база, непродуктивна морфема, нерегулярна морфема, субморф, супін* тощо;

(2.1.4) «одиниця синтаксичного рівня» (71 од.):

(2.1.4.1) «словосполучення» (10 од.), напр.: *ад'єктивне словосполучення, атрибутивне словосполучення, дієслівне словосполучення, комбіноване словосполучення, прислівникове словосполучення, просте словосполучення, синтаксема* (див. також групу «форма мовної одиниці» (ВДМСД), *складне словосполучення, словосполучення, субстантивоване словосполучення* тощо;

(2.1.4.2) «речення» (38 од.), напр.: *безособове речення, буттєве (екзистенційне) речення, двоскладне речення, еліптичне речення / еліпс, заперечне речення, заперечно-питальне речення, імперативне речення, інфінітивне речення, називне речення, незакінчене речення, неозначено-особове речення, неповне речення, непоширене речення, нечленоване речення, номінативне речення, односкладне речення, означено-особове речення, окличне речення, парцельоване речення, період, перформативне речення, питальне речення, повне речення, поширене речення, просте речення, речення, розповідне речення, складне речення, складнопідрядне речення з кількома підрядними, складнопідрядне речення з кількома підрядними з неоднорідною підрядністю, складнопідрядне речення з кількома підрядними з однорідною підрядністю, складнопідрядне речення з кількома підрядними з послідовною підрядністю, складносурядне речення, складносурядне речення стверджувальне, складносурядне спонукальне, узагальнено-особове речення, ускладнене речення* тощо;

(2.1.4.2.1) «член речення» (19 од.), напр.: *головний член речення, дієприслівниковий зворот, напівпредикативна конструкція, напівпредикативний зворот, нексус* (див. також групу «відношення та зв'язки між мовними одиницями» (ЛЕ), *обставина, означення, підмет, порівняльний зворот, предикат* (див. також групу «мовна категорія» (УМЕ), *предикатив, предикативна одиниця, предикатно-аргументна структура, прикладка, прислівний поширювач, присудок, член речення* тощо;

(2.1.4.3) «висловлення» (4 од.), напр.: *вираз, висловлення, рема, фраза* тощо;

(2.1.5) «одиниця текстового (текстуального) рівня» (9 од.), напр.: *абзац, абсурд* (див. також групу «фігура мови / стилістична фігура [мов-

лення]» (ЛЕ), *адаптований текст*, **амфіболія** (див. також групу «фігура мови / стилістична фігура [мовлення]» (ЛЕ), *грамема*, *дискурс*, *текст*, **текстема** (див. також групу «сукупність мовних одиниць» (ЛЕ), *цита-та* тощо;

(2.2) «властивість мовної одиниці» (100 од.), напр.: *адвербіальний*, *адстрат*, *ад'єктивний*, *активність морфеми*, *акустичний*, **акцент** (див. також групу «мовне явище / процес» (КРСЛТ, ГОСЛТ), *аналітичний*, *анафоричний*, *антонімічність*, *аргументно-зв'язаний*, *артикуляційна база*, *асимільованість*, *атематичний*, *архаїчність*, **багатозначність** (див. також групу «мовне явище / процес» (ГОСЛТ), *безособовість*, *бінарний*, *валентність*, *варіантність*, *висота (звука)*, *висота тону*, *гармонія голосних звуків*, *гіперкоректність*, *глайд* (див. також групу «одиниця фонетичного рівня» (ЛЕ), *глухість*, *дейктичний*, *денотативний*, *дзвінкість*, *дикція*, *дискантний*, *дистинктивна ознака*, *дистрибутивний*, *диференційна ознака*, *дифузність значення*, *довгота*, *довжина слова*, *експліцитний*, *експресивність*, *експресія*, *забарвлення*, *застарілість*, *зв'язність*, *ідіоматичність*, *імпліцитний*, *інтенція*, *інтонація*, *іррелевантний*, *книжність*, *колорит*, *комунікативний*, *контактний*, *контекстуальний*, *лінеарність*, *м'якість*, *модальність*, *нормативність* тощо;

(2.3) «сукупність мовних одиниць» (97 од.), напр.: *активний словник*, *автоматичний словник*, *активний словниковий запас*, **акцентуація** (див. також групу «мовне явище / процес» (КРСЛТ, ГОСЛТ), **антропнімія** (див. також групи «сукупність слів», «підгалузі мовознавства» і «теорія лінгвістики» (ЭСЛТП), *внутрішній лексикон*, *вокалізм*, *гідронімія*, **гіпертекст** (див. також групу «лінгвістичний метод, аналіз, принцип дослідження» (ЛЕ), *госарій*, *глосографія*, *гніздо*, **граматика** (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (ГОСЛТ, ЛЕ), **графіка** (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (ГОСЛТ, ЛЕ), *дистрибуція*, *діалектний словник*, *етимологічний словник*, *зворотний словник*, **ідіоматика** (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (ГОСЛТ), *інверсійний словник*, *ком-позитоїди*, *конкорданс*, *консонантизм*, *концептуальна система*, **культура мови** (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (ГОСЛТ, КТСЛТ), *лекси-ка*, **лексикографія** (див. також групи «підрозділ лінгвістики» і «мовне явище / процес» (КРСЛТ, ГОСЛТ, КТСЛТ)), *лексикон*, *лексико-семантична система*, *лексико-семантичне поле*, *ментальний лексикон*, *методи лінгвістики*, *мова*, **морфеміка** (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (УМЕ, УСТ, СМЛТ, ВДМСД), *морфологічна парадигма слова*, *надфразна єдність*, *наріччя*, *наукова парадигма*, *номенклатура*, *ономас-тикон*, *ономастичний словник* тощо;

(2.4) «відношення / зв'язки між мовними одиницями» (60 од.), напр.: *адвербіальні відношення*, *атрибутивні відношення*, *відношення антонімії (антонімія)*, *безполучниковий зв'язок*, *безполучниковість*, *відношення бісемії (бісемія)*, *відношення гіперо-гіпонімії (гіперо-гіпонімія)*, *відношення еквівалентності (еквівалентність)*, *відношення еврисемії (еврисемія)*, *відношення енантіосемії (енантіосемія)*, *відношення координатії*

(координація), відношення кореляції (кореляція), відношення мотивації (мотивація), відношення омонімії (омонімія), відношення опозиції (опозиція), відношення полісемії (полісемія), відношення синонімії (синонімія), відношення супідрядності (супідрядність), **детермінація** (див. також групу «мовна категорія» (ЛЕ), *епідигматика*, *керування*, *когезія*, *когерентність*, *координація*, *корелативність*, *лексико-граматичний зв'язок*, *меронімія*, **мотивація** (див. також групу «мовне явище / процес» (ЛЕ), **нексус** (див. також групу «одиниця синтаксичного рівня» (ЛЕ) тощо;

(2.5) «форма мовної одиниці» (19 од.), напр.: *аналітична форма*, *внутрішня форма слова*, **варіант** (див. також групу «типологічний різновид слова» (УМЕ), **відмінок** (див. також групу «мовна категорія» (ГОСЛТ, ЛЕ, КТСЛТ), *граматична форма слова*, *демінутив*, **екватив** (див. також групу «мовна категорія» (ЛЕ), **елятив** (див. також групу «мовна категорія» (ГОСЛТ, ЛЕ), *імперфект*, **рід**, *перфект*, *плюсквамперфект*, **синтаксема** (див. також групу «одиниці лексичного рівня» (ВДМСД), *словоформа*, *стягнені і нестягнені форми прикметників*, *суплетивні форми*, *форма слова* тощо;

(3) «мовне явище / мовний процес» (256 од.), напр.: *аблаут*, *абруптивнація*, *абсорбція*, *авторизація*, *адаптація*, *акання*, *акомодація*, *активація*, *актуалізація*, *актуальне членування речення*, *аккультурація*, *аккумуляція*, **акут** (див. також групу «одиниця фонологічного рівня» (ГОСЛТ), **акцент** (див. також групу «властивість мовної одиниці» (КРСЛТ, ГОСЛТ), **акцентуація** (див. також групу «сукупність мовних одиниць» (КРСЛТ, ГОСЛТ), **алогізм** (див. також групу «фігура мови / стилістична фігура [мовлення]» (ГОСЛТ, КТСЛТ), **ампліфікація** (див. також групу «фігура мови / стилістична фігура [мовлення]» (ЛЕ), *анаколуф*, *апеллятивнація*, *аплікація*, **апокопа** (див. також групу «спосіб творення слів» (ГОСЛТ, УМЕ, ЛЕ, КТСЛТ), *аптерценція*, *артикуляційна редукація*, *артикуляція*, *атрибуція*, *афазія*, **аффераза** (див. також групу «спосіб творення слів» (ЛЕ), *афіксація*, **багатозначність** (див. також групу «властивість мовної одиниці» (ГОСЛТ), *випадіння звука*, *висування*, *витримка*, *відмінювання*, *відокремлення*, **внутрішнє мовлення** (див. також групу «усна мова / мовлення» (ЛЕ), *гаплогія*, *звуження значення*, **звуконаслідування** (див. також групу «спосіб творення слів» (ЛЕ, ГОСЛТ), *зміни значення*, *зьяння*, *йотація*, *ікавізм*, *ікання*, *інверсія*, *інтер'єктивнація*, **інтерпретація тексту** (див. також групу «лінгвістичні методи, аналізи, принципи дослідження» (ЛЕ), *оглушення приголосних звуків*, *одзвінчення приголосних звуків*, *окання*, *омолексія*, *онімізація*, *ономатопея*, *освоєння запозичених слів*, *чергування*, *чергування історичні*, *чергування орфоепічні*, *чергування позиційні*, *якоріння* тощо;

(4) «мовна категорія» (58 од.), напр.: *абсолютний час*, *аорист*, *вид*, *вищий ступінь порівняння*, **відмінок** (див. також групу «форма мовної одиниці» (ГОСЛТ, ЛЕ, КТСЛТ), *вокатив*, *граматична категорія*, *давальний відмінок*, **детермінація** (див. також групу «спосіб творення слів» (ЛЕ, УМЕ), **екватив** (див. також групу «форма мовної одиниці» (ЛЕ),

елятив (див. також групу «форма мовної одиниці» (ГОСЛТ, ЛЕ), *емотивність, жіночий рід, знахідний відмінок, істота / неістота, категорія, категорія часу, кличний відмінок, місцевий відмінок, множина, модальність, морфологічна категорія, називний відмінок, непрямий відмінок, одиничність, однина, означеність / неозначеність, ономасіологічна категорія, орудний відмінок, особа, особа дієслова, оцінка, перехідність / неперехідність дієслова, персональність, подвійні відмінки, посесивність, похідність, **предикат*** (див. також групу «одиниці синтаксичного рівня» (ЛЕ), *предикативність, прямий відмінок, референційність, речовинність, родовий відмінок, середній рід, словотвірна категорія, спосіб дії, стан, стан дієслова, ступені порівняння, таксис, текстова категорія, темпоральність, транзитивність / інтранзитивність дієслова, функціонально-семантична категорія, хронотоп, цілісність, число, чоловічий рід тощо;*

(5) «функція мови» (10 од.), напр.: *апелятивна функція, волюнтативна функція, експресивна функція, емотивна функція, естетична функція, когнітивна функція, комунікативна функція, номінативна функція, поетична (естетична) функція, фатична функція тощо;*

(6) «властивість мови (мовної системи)» (15 од.), напр.: *аналіз* (див. також групу «лінгвістичний метод, аналіз, принцип дослідження» (СЛТ), *варіантність мови* (див. також групу «мовне явище / мовний процес» (ЛЕ), *вербалізація* (див. також групу «мовне явище / мовний процес» (ЛЕ, КТСЛТ), *дивергенція* (див. також групу «мовне явище / мовний процес» (ГОСЛТ), *диференціація* (див. також групу «мовне явище / мовний процес» (ГОСЛТ), *кумуляція* (див. також групу «мовне явище / мовний процес» (ЛЕ), *системність* тощо;

(7) «мовні засоби» (84 од.):

(7.1) «фігура мови / стилістична фігура [мовлення]» (71 од.), напр.: *алітерація, алогізм* (див. також групу «мовне явище / мовний процес» (ЛЕ), *ампліфікація* (див. також групу «мовне явище / мовний процес» (ЛЕ), *амфіболія* (див. також групу «одиниця текстуального рівня» (ЛЕ), *анаграма, анадиплосис, анаколуп, анафора, антиметабола, антитеза, антифраза, антифразис, антклімакс, антономазія, апосіопеза, асіндетон* (див. також групу «відношення та зв'язки між мовними одиницями» (ГОСЛТ), *асонанс, астеїзм, гіпербола, градація, графон, дисфемізм, еліпсис / еліпс, еналага, епаналепсис, епітет, епіфора, іронія, катахреза* (див. також групу «мовне явище / мовний процес» (КРСЛТ, ЛЕ), *кенінг, клімакс, літота, мейозис, металепсис, метатеза, метафора, метонімія, оксюморон, парадокс, паралелізм, парономазія, парцеляція, патронімічна атракція, перифразування, персоніфікація / уособлення, плеоназм* (див. також групу «мовне явище / мовний процес» (ЛЕ, УМЕ, КТСЛТ), *повтор* (див. також групу «мовне явище / мовний процес» (ГОСЛТ, УМЕ), *полісиндетон, порівняння, прозопопея, пролепсис, просіопезис / просіопеза, риторична фігура, стилістична фігура, троп, стилістичний прийом, риторичний прийом, риторичне запитання, риторичне звертання, рондо, симплока, синекдоха, співзвуччя, троп, хіазм тощо;*

(7.2) «сукупність мовних засобів» (10 од.), напр.: *акцентуаційна норма, граматична норма, лексична норма, літературна норма, мовна норма, норма перекладу, орфографічна норма, орфоепічна норма, стильова (стилістична) норма, фонетична норма* тощо;

(8) «форма існування мови» (55 од.):

(8.1) «писемна мова / письмо» (25 од.), напр.: *абетка, азбука, алфавіт, буквене письмо, в'язь, глаголиця, диніті, звукове письмо, ідеографічне письмо, ієрогліфічне письмо, каліграфія, кирилиця, клинопис, консонантне письмо, курсив, латиниця, латинське письмо, письмо, півустав, піктографічне письмо, піктографія, силабічне письмо, складове письмо, скоропис, устав* тощо;

(8.2) «усна мова / мовлення» (30 од.), напр.: *автокомунікація* (див. також групу «мовне явище / процес» (ЛЕ), *автоматизм вислову, аргументативний діалог, внутрішнє мовлення* (див. також групу «мовне явище / процес» (ЛЕ), *декларатив, зв'язне мовлення, іллокутивний акт, іллокуція, інтонація, інтонування, какофонія, красномовство* (див. також групу «підрозділ лінгвістики» (КМСТ), *мелодика, мовленнєвий акт, мовний потік, перформативна невдача, ретіальна комунікація, роздум, розмовне мовлення, розповідь, спосіб спілкування, суперсегментний рівень* тощо.

Отже, метапростір системотворчого поняття «мова» (1383 од.) формують: 8 тематичних груп (найпродуктивніша «мовна одиниця / одиниця мови (мовомислення)», найменш продуктивна «функція мови»); 9 тематичних підгруп першого рівня організації (найпродуктивніша «одиниця за рівнем мови / різновид мовної одиниці», найменш продуктивна «сукупність мовних засобів»); 5 тематичних підгруп другого рівня організації (найпродуктивніша «одиниця лексичного рівня», найменш продуктивна «одиниця текстового (текстуального) рівня»); 7 тематичних підгруп третього рівня організації (найпродуктивніша «лексична одиниця / слово / лексема», найменш продуктивна «висловлення»); 8 тематичних підгруп четвертого рівня організації (найпродуктивніша «типологічний різновид слова», найменш продуктивна «форма слова»); 2 тематичні підгрупи п'ятого рівня організації (див. Рис. 1).

Загальна кількість лексично багатозначних термінів, які, за нашими спостереженнями, входять одразу до двох або більше тематичних груп, становить 104 од., тобто 8 % від загальної кількості терміноодиниць метапростору «мова». Тенденцію до багатозначності в межах цього метапростору виявляють терміни таких тематичних груп: «мовне явище / мовний процес» — «сукупність мовних одиниць» (напр.: *акцентуація, лексикографія, мова, модель, ряд, словник, синтаксична конструкція*); «мовне явище / мовний процес» — «фігура мови / стилістична фігура [мовлення]» (напр.: *абсурд, амфіболія, алогізм, ампліфікація, катахреза, літота, плеоназм, повтор*); «одиниця мови / мовомислення» — «фігура мови / стилістична фігура [мовлення]» (напр.: *глоса*); «мовне явище /

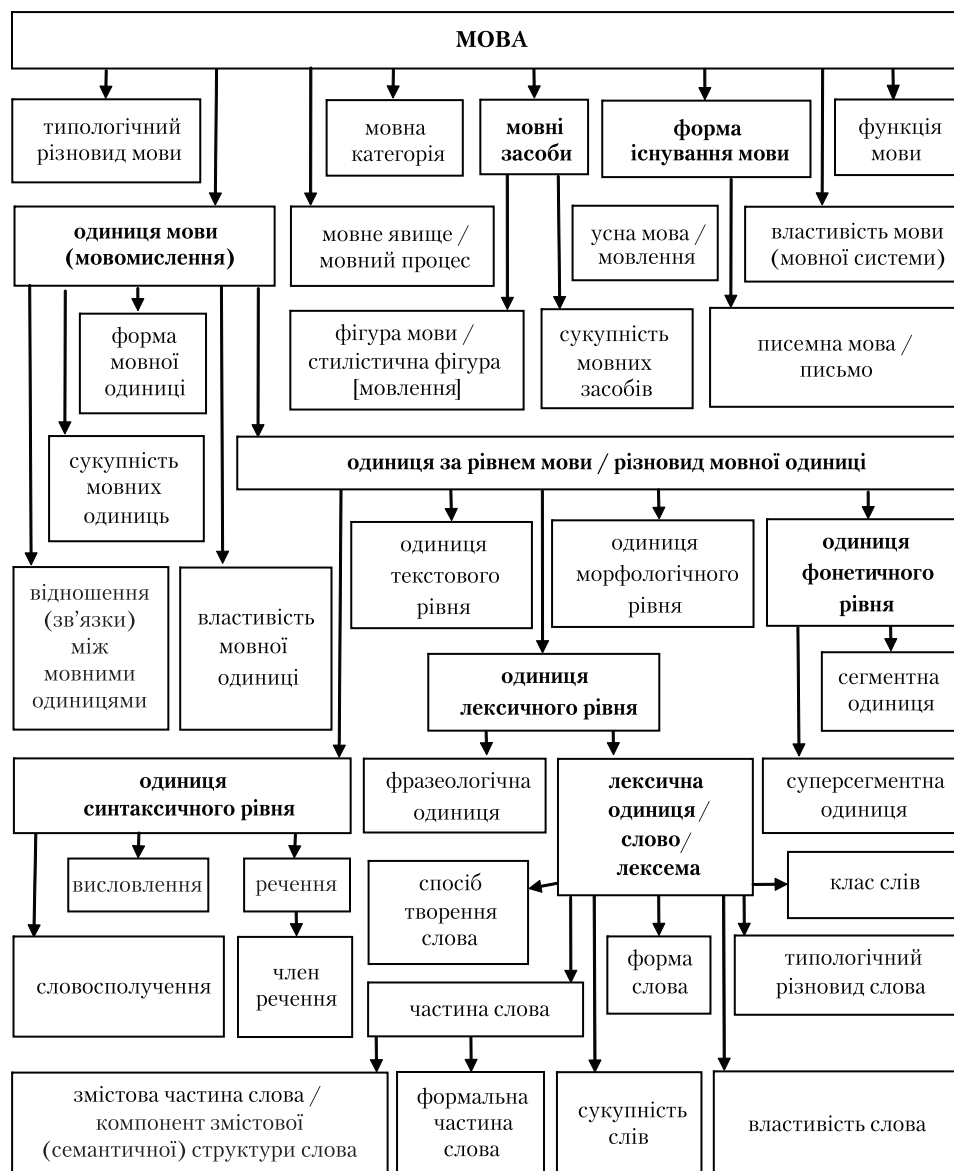

Рис. 1. Метапростір системотворчого поняття «мова»

мовний процес» — «спосіб творення слова» (напр.: *апокопа, афереза, конверсія, лексикалізація, синкопа, спосіб словотворення складання*); «мовне явище / мовний процес» — «усна мова / мовлення» (напр.: *автокомунікація, внутрішнє мовлення*); «відношення та зв'язки між мовними одиницями» — «фігура мови / стилістична фігура [мовлення]» (напр.: *асиндетон, безсполучниковий зв'язок*); «мовне явище / мовний процес» — «властивість мовної одиниці» (напр.: *акцент, багатозначність, образність*); «мовне явище / мовний процес» — «властивість мови / мовної системи» (напр.: *варіантність мови, вербалізація, дивергенція, диференціація, кумуляція*).

Окремі терміноодиниці продукують багатозначність не лише в межах свого метапростору «мова», але й функціонують у метапросторі «лінгвістика / мовознавство», пор.: «сукупність мовних одиниць» (метапростір «мова») — «теорія лінгвістики» (метапростір «лінгвістика / мовознавство»), напр.: *антропонімія, морфеміка, поетика*; «мовне явище / мовний процес» (метапростір «мова») — «підрозділ лінгвістики» (метапростір «лінгвістика / мовознавство»), напр.: *гаптика, глотогонія, дериватологія, деривація, етимологія, інтерпункція, культура мови, міжкультурна комунікація, okazіональний словотвір, словотвір, типологія, фоніка*. Особливо активними щодо продукування багатозначності в метапросторі «мова» є лінгвістичні терміни тематичних груп «мовне явище / мовний процес», «сукупність мовних одиниць» та «мовна одиниця / одиниця мови (мовомислення)».

У цьому метапросторі зустрічаємо також випадки фіксації однозначних лінгвістичних термінів у кількох тематичних групах. Наприклад, терміни *okazіональна сема, сема, семантема* зафіксовано у тематичних підгрупах «одиниця лексичного рівня» та «змістова частина слова / компонент змістової (семантичної) структури слова». На нашу думку, такі явища паралельного функціонування термінів у кількох групах спричинені недостатнім розробленням дефініцій цих терміноодиниць, адже в лексикографічних та наукових працях або відсутнє чітке апелювання до певних родових понять у визначенні терміна, або дефініції взагалі варіюються. Напр., пор. визначення терміна *сема* у лексикографічних працях: *сема* — «мінімальна семантична одиниця двосторонніх мовних знаків — морфем і слів, елементарне лексичне чи граматичне значення, яке є складовим елементом плану змісту цих одиниць» (УМЕ, с. 575) і «елементарний компонент значення як найменша розрізнявальна риса, об'єктивно притаманна денотату, а на думку деяких дослідників, і конотату лексичної одиниці» (ЛЕ, с. 632). Аналізуючи дефініції цього терміна в сучасних лінгвістичних словниках, помічаємо, що найближчими родовими поняттями, за допомогою яких лексикографи розкривають зміст цього терміна є: «семантична одиниця», «складник (елемент) плану змісту», «компонент значення», «розрізнявальна риса». Таке розмаїття лексикографованих родових ознак засвідчує концептуальну неоднорідність дефініцій зазначеного терміна, хоча він зафіксований у лексикографічних працях як однозначний.

Отже, невизначеність лексикографів щодо статусу позначуваного терміном мовного об'єкта, власне, й ускладнює його лексикографування та систематизацію у метапросторі лінгвістичної термінології.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- ВДМСД — *Бережняк В.М., Пасік Н.М.* Вступ до мовознавства: Словник-довідник лінгвістичних термінів: Навч. пос. для студ. філол. спец. — Ніжин: НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. — 152 с.
- ГОСЛТ — *Ганич Д.І., Олійник І.С.* Словник лінгвістичних термінів. — К.: Вища шк., 1985. — 360 с.

- КМСТ — Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. — Тернопіль: Навч. книга — Богдан, 2000. — 88 с.
- КРСЛТ — Кротевиц Є.В., Родзевич Н.С. Словник лінгвістичних термінів. — К.: Освіта, 1957. — 360 с.
- КТСЛТ — Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. — К.: «Либідь», 2001. — 223 с.
- ЛЕ — Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. — Полтава: Довкілля, 2010. — 844 с.
- СМЛТ — Литовченко В.М. Словник-мінімум лінгвістичних термінів. — Вінниця: ВДПУ, 2000. — 40 с.
- УМЕ — Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: В.М. Русанівський, О.О.Тараненко (співголови). — К.: Вид-во «Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана», 2000. — 752 с.
- УСТ — Вакарюк Л.О., Панцьо С.Є. Український словотвір у термінах. Словник-довідник. — Тернопіль: Довіра, 2007. — 260 с.
- ЭСЛТП — Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий. Русский язык: в 2 т. / А.Н. Тихонов, Р.И. Хашимов, Г.С. Журавлева и др./ Под общ. ред. А.Н. Тихонова, Р.И. Хашимова. — М.: Флинта: Наука, 2008. — Т. 1. — 840 с.

Стаття надійшла 05.12.2012

Natalia Lyashuk
Sevastopol'

THE METAPROSTIR OF THE BACKBONE CONCEPT «THE LANGUAGE»

The article sorted contemporary Ukrainian linguistic terminology in backbone concept of «Language», given its structural organization of the thematic groups and subgroups.

Key words: term, linguistic terminology, backbone concept, ambiguity.

Мовна мозаїка

ОКРЕМО, А НЕ РАЗОМ

Поширеною стала помилка писати частку **не** разом із дієприкметником, пор.: *Їх уживають у формі, **неприспосованій** до морфологічної системи української мови; Є ще нові компоненти, **неосвосні** українською мовою; Так постало **неузгоджене** з іменником означення; **Незакріплена** досі в узусі лексема; Будинок **незбудований**; Матеріали **неопрацьовані**.*

Щоб уникнути цієї помилки, потрібно запам'ятати, що частку **не** пишемо окремо з дієприкметником, якщо він: 1) має залежні слова (іменники, займенники, прислівники, прийменниково-відмінкові форми та ін.), ужиті перед ним чи після нього, напр.: *На столі лежала **досі** (**ще**) **не підписана** заява; На столі лежала **ніким** **не підписана** заява; На столі лежала заява, **не підписана директором**; На столі лежала заява, **ще не підписана директором**; Заява **досі не підписана**; 2) виконує роль присудка в реченні, напр.: *Апарат **не відремонтований**; Розмова **не закінчена**; Пісня **не сприйнята**; Озеро **не вичищене**; Дороги **не розширені**; Степи **не орані**. Коли ж дієприкметник не має залежних слів і є означенням до іменника, то частку **не** пишемо з ним разом, напр.: *На столі лежала **непідписана** заява; **Незакінчену** розмову перенесено на завтра; Обабіч дороги чорніли **неорані** степи.***

Зважаючи на ці правила, запропоновані на початку дієприкметники з часткою **не** потрібно писати окремо, тому що одні з них мають залежні слова (*Їх уживають у формі, **не приспосованій** до морфологічної системи української мови; Є ще нові компоненти, **не освосні** українською мовою; Так постало **не узгоджене** з іменником означення; **Не закріплена** досі в узусі лексема*), інші вжиті в ролі присудка (*Будинок **не збудований**; Матеріали **не опрацьовані***).

Катерина Городенська